

סיכומים בנושא המזרח התיכון לקראת מבחן השלמה אוגוסט 2018.

1. הגיאוגרפיה הפוליטית של המזרח התיכון (עמ' 13-35).

מקור השם "מזרח תיכון"

מקור השם הוא בגישה שהייתה נפוצה בעבר לפיה "אירופה היא מרכז העולם". המונח **"מזרח קרוב"**, שבו השתמש לראשונה ארכיאולוג בריטי בשנת 1902, משקף נקודת מבט אירופית ובמונח זה התכוונו לכל המרחב שהיה בשליטת האימפריה העות'מאנית - טורקיה, ארצות הבלקן (יוון, בולגריה, יוגוסלביה לשעבר), מצרים, חלק מצפון אפריקה, סוריה, לבנון וישראל. ב**"מזרח רחוק"** נכללו סין ויפן. במונח "מזרח" התכוונו לאזור הודו.

בתום מלחמת העולם השנייה הגדיר ראש ממשלת בריטניה את המזרח התיכון במילים – "העולם הערבי ועוד כמה מדינות". בשנת 1957 קבע שר החוץ של ארה"ב כי המזה"ת כולל את כל האזור המשתרע מטורקיה בצפון ועד אתיופיה, סודן וערב הסעודית בדרום, ומלוך במערב ועד פקיסטן במזרח.

תת אזורים שונים בתוך אזור המזרח התיכון.

איור 1: המזרח התיכון – שמות גבולות מיקום. בספר עמ' 15

חלקים שונים מהאזור שמכונה כיום המזרח התיכון נקראו במהלך ההיסטוריה בשמות שונים:

- **"ארצות ערב והעולם הערבי"** - מושג חדש יחסית שכולל את כל המדינות ששייכות ללאום ערבי (שפה ערבית). לא כולל את טורקיה ואיראן, שהן מדינות מוסלמיות בדתן אך לא ערביות בלאומיותן.
- **"הסהר הפורה" / "הקשת הפורייה"** - מקור השם הוא בצורתו הקשתית, שמתחילה בעיר בצרה בדרום בעיראק באזור דרום מסופוטמיה - אזור המכונה "ארם נהריים" (ארץ 2 הנהרות - הפרת והחידקל), משם צפון מערבה לעבר טורקיה, ואז דרומה לאורך חופי מזרח הים התיכון (לבנון, ישראל) עד לדלתא של הנילוס בצפון מצרים.

חשיבותו של "הסהר הפורה":

- אזור עם מים מנהרות או גשמים ומכיל אדמת סחף פורייה לחקלאות.
 - התיישבות רבה בתחומי "הסהר הפורה". בעבר שימש "הסהר הפורה" כמרכז של אימפריות ותרבויות קדומות כמו בבל, אשור, אכד, שומר, הפרעונים במצרים).
- "הסהר הפורה" או הטבעת הפורייה המורחבת מקיפים אזור מדברי רחב ושומם ברובו שנמצא באמצע של הטבעת.

מאפיינים משותפים למדינות האזור - קריטריונים לקביעת גבולות האזור

הגדרת גבולות אזור המזרח התיכון שמבדיל אותו מאזורים אחרים סביבו בעייתית: אין גבולות טבעיים, ההגדרה משתנה בהתאם לנקודת הראות של הדובר.

לכן יש לקבוע את גבולות האזור לפי קריטריונים/ מאפיינים משותפים לרוב תושבי האזור / מדינות באזור.

המאפיינים המשותפים למזרח התיכון

מאפיינים גיאוגרפיים פיזיים (טבעיים)

1. אקלים מדברי –
2. עושר בנפט
3. "גשר" בין יבשות-

מאפיינים גיאוגרפיים אנושיים

4. דת האסלאם
5. שפה ולאום ערבי-
6. מורשת שלטון האימפריה העות'מאנית

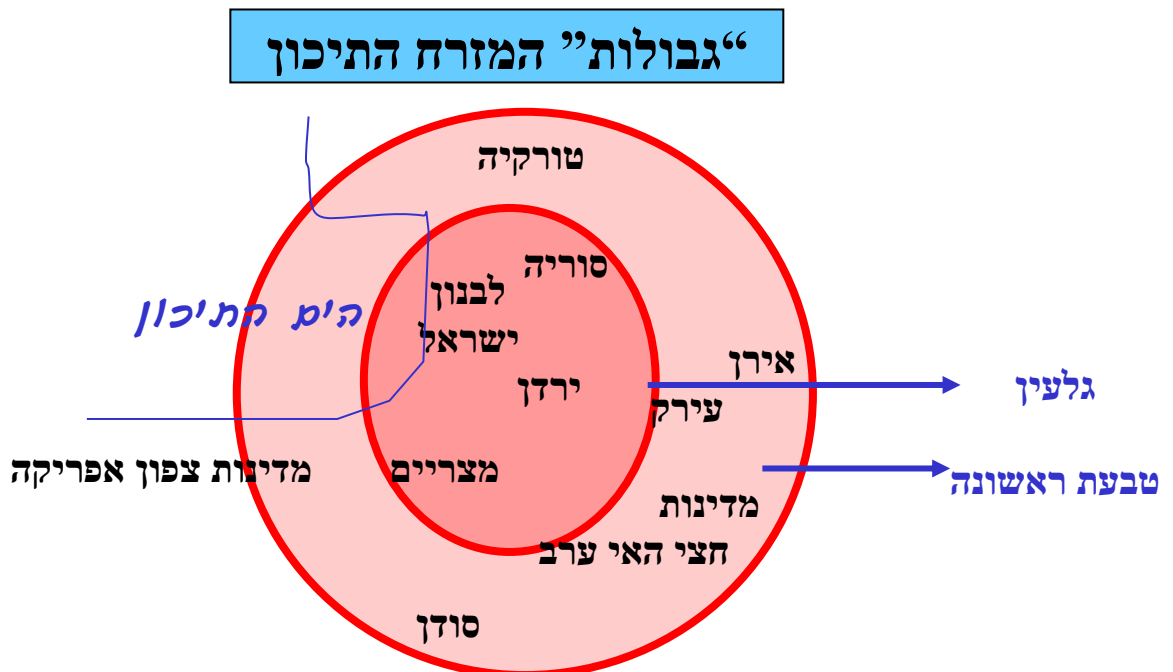
גבולות המזה"ת- בחינת המאפיינים ושייכותם לאזור:

הגבול המזרחי - בין איראן לאפגניסטן ומפרץ עומאן. איראן שייכת לאזור.

הגבול המערבי - הים התיכון (בלי קפריסין), מערב טורקיה (כאשר יוון ובולגריה לא נכללות), ולוב. ניתן לכלול את "ארצות המגרב".

הגבול הדרומי - בדרום סודן, כאשר צפון סודן ואתיופיה נכללות.

הגבול הצפוני - הים השחור. טורקיה ואיראן נכללות. המדינות המוסלמיות שהיו בשליטת ברה"מ עד 1990 לא נכללות.

המדינות הכלולות באזור המזרח התיכון ה"קלאסי" מצויות בגלעין ובטבעת הראשונה

1. מדבר, אקלים מדברי

(הגדרה אקלימית) - מדבריות חמים-לדוגמא: מדבר יהודה ומדבר הנגב בישראל, מדבר סיני, מדבר סהרה).
הגדרה: כמות משקעים - **פחות מ-200 מ"מ**. במדינות כווית, ערב הסעודית, מצרים, לוב וירדן המדבר מהווה בין 90% ל-100% משטח המדינה. באירן, בסוריה, בעיראק וישראל המדבר מהווה בין 50% ל-60% משטח המדינה.
* חשוב להדגיש כי בתחומי המזה"ת יש מדינות שאינן מדבריות כמו לבנון, טורקיה, קפריסין. כמו כן, המאפיין של מדבר אינו ייחודי רק למזרח התיכון ולכן קשה לקבוע את גבולות המזה"ת רק לפי מאפיין זה. שטחי מדבר גדולים הנמצאים במקומות אחרים מהמזה"ת: אוסטרליה, בדרום אפריקה, במרכז אסיה (מדבר גובי) חלקם מדבריות קרים.

איור 2: השטח המדברי במזרח התיכון באחוזים משטח המדינה. עמ' 17

איור 3: המזרח התיכון על רקע פריסתם של המדבר, האיסלאם, הערביות, הגשר בין יבשות והאימפריה העות'מאנית. בספר עמ' 19

השפעת המדבר על האדם:

1. תפרוסת אוכלוסייה: דלילות אוכלוסייה ברוב השטח, וריכוזי האוכלוסייה רק בנאות מדבר או לאורך חופי ים בשל מחסור במים ובקרע. במאה ה-20 פיתוח אזוריים ויישובים בעלי משאבי טבע חשובים כמו הנפט, או קרקע, על ידי אספקת מים.
2. נוודים (בדווים) בשולי המדבר, בשל חיפוש מקורות מים לרועי הצאן (מקור פרנסה עיקרי).
3. תחבורה לא מפותחת- בשל הקושי בפיתוח ודלילות אוכלוסייה. בעבר, תחבורה רק באמצעות הגמל ובעזרת מורי דרך בדווים. מיעוט הדרכים גורמים לרמת ביטחון נמוכה- סכנת שודדים, כי לשלטון המרכזי של המדינה אין שליטה.
4. סגנון בנייה עירוני של בתים צפופים, חלונות קטנים - ביישובים, כדי להקטין את חדירת קרינת השמש וסופות החול.
5. סגנון לבוש "סגור" להגנה בפני קרינת השמש, החום וסופות אבק וחול.

2. דת האסלאם –

כל מדינות המזה"ת למעט ישראל ולבנון, הן מדינות שמרבית מאוכלוסייתן מוסלמית. האיסלאם היא דת מחמירה ונוקשה הן מבחינת הדת והן מבחינת המוסר. ניתן לומר כי זוהי אחת מהסיבות המונעות את התפתחותו של האזור.
בדת האסלאם ישנם 2 קבוצות עיקריות:
סונים- רוב המוסלמים, בנמצאים במדינות כמו ירדן, מצרים..
שיעים- מיעוט באסלאם, אבל מרוכזים במדינות- אירן, עירק, ובעוד מדינות כמיעוט.

השפעת האסלאם על האדם:

1. ריבוי נשים וילדים שיוצרים אוכלוסיית "תלויים גדולה", ולכן רמת חיים נמוכה- עוני.
2. התנגדות לתרבות המערב- "בקוראן יש את כל מה שמאמין מוסלמי צריך לדעת", חוסר התפתחות טכנולוגית- כלכלה לא מפותחת וגם התפתחות תנועות טרור אסלאמיות.
3. מעמד אישה נמוך- ריבוי ילדים והשתתפות מעטה של נשים בכוח העבודה- עוני.
4. סגנון לבוש "סגור" לנשים.

3. הלאום הערבי והשפה הערבית –

מרבית מתושבי המזה"ת הם בני הלאום הערבי וכן דוברים את השפה הערבית, כאשר ישנם שינויים ממדינה למדינה, שינויי ניב. המדינות היוצאות מן הכלל הן: ישראל, טורקיה ואיראן- תושביהן שייכים לעמים אחרים.
* הלאום והשפה מהווים מכנה משותף בין ארצות המזה"ת, דבר שבא לידי ביטוי בהקמתם של ארגונים ערביים בנושאים כלכליים חברתיים ופוליטיים. שני ארגונים ידועים הם הליגה הערבית שזהו ארגון פוליטי המאגד בתוכו את המדינות הערביות, וארגון אופ"ק שזהו ארגון כלכלי אשר מיצג את האינטרסים של מדינות האזור בנושא הנפט.

4. מורשת האימפריה העות'מאנית-

האימפריה עות'מאנית שלטה במשך כ-400 שנה, השאירה את חותמה על האזור בנושאים רבים כמו: חוקי קרקעות (משרד הטאבו), מבנה עירוני, מאכלים.

איור 3: פריסת מאפיינים משותפים במזרח התיכון: מדבר, אסלאם, ערביות, גשר בין יבשות, אימפריה עות'מאנית. בספר עמ' 19.

5. אזור עשיר בנפט –

- **כ 65% מכלל עתודות** (כמויות ידועות) הנפט העולמיות נמצאות באדמת המזה"ת ובמיוחד באזור המפרץ הפרסי ובמדינות שסביבו.
- כיום, המזה"ת הוא **ספק נפט עיקרי** של מדינות מפותחות - יפן, אירופה וארה"ב. מדינות המערב (ארה"ב ומערב אירופה) מעוניינות להבטיח זרימה חופשית של נפט מהמזה"ת לצורך פעילותן התעשייתית, ולכן שואפות לשמור על מחיר נמוך יחסית של חבית נפט. רוב הנפט המזרח תיכוני מיועד לייצוא.
- מדינות המערב (אירופה וארה"ב) חוששות שהתחזקות התנועות האסלאמיות הקיצוניות תפגע באינטרסים הכלכליים של מדינות המערב, וחוששות מפעולות טרור והשתלטות איראנית על נכסי הנפט של המזה"ת..
- הנפט מעניק למדינות כוח פוליטי ומנוצל כ"נשק פוליטי" (השגת רווח פוליטי וקידום אינטרסים פוליטיים).
- אירועים פוליטיים ומלחמות במזה"ת גורמות לעלייה משמעותית במחירי הנפט - לדוגמא "משברי הנפט" בשנות ה 70 בעקבות מלחמת יום כיפור ב 1973 והמהפכה האסלאמית באיראן ב 1979. כשמחירי הנפט גבוהים אז מדינות המערב המפותחות מייבאות פחות נפט מהמזה"ת ומגבירות את השימוש במקורות אנרגיה חלופיים. כתוצאה מכך פוחתות ההכנסות ואז נבלמת ומואטת הצמיחה הכלכלית של מדינות האזור.
- **אזור 4: גורמים גיאוגרפיים פעילים במזרח התיכון. בספר עמ' 20.**

5. גשר בין יבשות':

גשר יבשתי, ימי ואווירי בין שלוש יבשות (אסיה, אפריקה, אירופה):

- א. **"גשר יבשתי"** - בתחומי המזה"ת נמצאות מספר דרכים יבשתיות היסטוריות חשובות, שבהן עברו צבאות וסוחרים ולאורכן התפתחו ערים גדולות וחשובות - מסעות הצלבנים, מסעות נפוליון, מסעות הבבלים והפרסים, מסעותיו של אלכסנדר הגדול, מסעות המונגולים ממרכז אסיה, מסע של הצבא הגרמני במלחמת העולם השנייה, שנבלם ע"י הבריטים בקרב אל עלמין מערבית לעיר אלכסנדריה שבמצרים.
- הדרכים היבשתיות היסטוריות החשובות הן:
 - **"דרך המשי"** - חיברה בין אירופה לבין סין ועברה בצפון המזה"ת באזור טורקיה ואיראן (דרך איסטנבול ואנקרה שבטורקיה, טהרן בצפון איראן). הובלת משי מסין.
 - **"דרך הים"** - חיברה בין "ארם נהריים" (נהרות הפרת והחידקל בעיראק) ל"ארץ הנלוס" (מצרים). דרך זו עברה מבצרה שבדרום עיראק, דרך בגדאד, דמשק, יפו, אשקלון, עזה, קהיר. מסלול "דרך הים" דומה למיקום "הסדר הפורה".
- השפעת המזה"ת בעבר "גשר יבשתי" חשוב בשני תחומים:
 - התפתחות ערים חשובות וגדולות בהיסטוריה האנושית - קהיר, בגדאד, דמשק.
 - במזה"ת נוצר הרכב אוכלוסייה מאוד מגוון.
- ב. **גשר ימי** - מעברי מים טבעיים ומלאכותיים מהחשובים בעולם נמצאים באזור:
 - **תעלת סואץ** - מעבר מלאכותי שמחבר בין הים התיכון לבין מפרץ סואץ וממנו לים סוף ובכך מקצרת את השיט מאירופה למזרח הרחוק במקום להקיף את אפריקה. חשיבות רבה למעבר של אוניות מטען גדולות של סחורות ומכליות נפט מהמפרץ הפרסי אל אירופה. אורך התעלה 195 ק"מ,
 - מאז פתיחתה, הייתה תעלת סואץ סיבה למלחמות ולסכסוכים ולהתערבות זרה - יריבות בין צרפת לבריטניה על השליטה עליה, בשנת 1956 נסגרה התעלה עקב מלחמה של בריטניה, צרפת וישראל נגד מצרים. בין 1967 ל 1973 הייתה התעלה סגורה בשל מלחמת ששת הימים, מלחמת ההתשה ומלחמת יום כיפור. חסימת התעלה פגעה הן בכלכלת מצרים והן בכלכלה העולמית.
 - **מיצר באב אל מנדב** - מעבר מים טבעי שמחבר בין ים סוף לבין הים הערבי (שהוא חלק מהאוקיאנוס ההודי).
 - **מיצר הורמוז** - מעבר מים טבעי שמחבר בין המפרץ הפרסי לבין מפרץ עומאן והים הערבי. גם מעבר מים זה מהווה מוקד למתיחות בינלאומית. חשיבות רבה בכל הקשור להובלת נפט מהמפרץ הפרסי. יש בעיות בתנועת מכליות נפט בעת מלחמות (מלחמת איראן-עיראק בשנות ה 80 ומלחמת המפרץ בשנת 1991).

- **מיצרי בוספורוס ודרדנלים** - מעברי מים טבעיים בתחומי מדינת טורקיה. המייצרים מחברים בין הים השחור דרך ים מרמרה, דרך הים האגאי אל הים התיכון. העיר איסטנבול התפתחה משני עברי מיצר הבוספורוס. מיצרי ים אלו יש חשיבות אסטרטגית רבה לכל המדינות היושבות לחופי הים השחור אשר מצויים בדרך אל הים התיכון והאוקיינוסים.

ג. **"גשר אווירי"** - קיצור מסלולי הטיסה מאירופה אל המזרח הרחוק ואל אפריקה. למזה"ת יש יתרונות של אקלים נוח יחסית לטיסה רוב השנה. למספר נמלי תעופה במזה"ת יש חשיבות בינלאומית - קהיר, טהרן, אבו דאבי.

דוגמאות למדינות שנכללות ולא נכללות במזה"ת

טורקיה

נימוקים רבים להכללתה

1. רוב האוכלוסייה מוסלמית - אסלאם כדת רשמית.
3. חלק מ"גשר בין שלוש יבשות" - דרכים היסטוריות שעברו בה - "דרך המשי" ו"דרך המלך".
4. נהרות הפרת והחידקל, שהם נהרות חשובים במזה"ת, מתחילים בטורקיה, וע"י הנהרות הללו טורקיה מחוברת פיזית ל"לב" המזה"ת.

נימוקים לאי הכללתה

1. אין מדבר - שפע של גשמים, אין מחסור במים.
2. אינה מדינה ערבית, השפה הרשמית אינה ערבית אלא טורקית. טורקיה לא חברה ב"ליגה הערבית" אלא בברית נאט"ו (הברית הצפון אטלנטית).

"ארצות המגרב" (אלג'יריה, תוניסיה, מרוקו) - מכונות גם "ארצות האטלס" על שם הרי האטלס שבאזור.

נימוקים רבים להכללתן

1. מדינות שרוב אוכלוסייתן מוסלמית.
2. מדינות ערביות, לאום ערבי, שפה רשמית ערבית וחברות ב"ליגה הערבית".
3. שטחי מדבר נרחבים - חלק ממדבר סהרה השייך ל"רצועת המדבריות העולמית".

נימוק לאי הכללתן

1. רחוקות מאוד מ"לב" המזה"ת ואינן חלק מ"גשר שלוש היבשות".

סודן

נימוקים להכללת חלקה הצפוני של המדינה

1. מדבר, המשך ישיר של מצרים וגבול מלאכותי (קו ישר) בין מצרים לסודן. הנילוס מחבר אותה עם מצרים. בצפון המדינה תלות רבה במי הנילוס בשל האקלים המדברי.
2. דת אסלאם ורוב מוסלמי.
3. שפה ערבית, לאום ערבי וחברה ב"ליגה הערבית".
4. מעורבות בסכסוך הערבי-ישראלי (פעילות ארגון הטרור "האחים המוסלמים").

נימוקים לאי הכללת החלק הדרומי של המדינה

1. החלק הדרומי גשום בקיץ ולא מדבר.
2. שבטים עובדי אלילים ודת הנצרות ולא רוב מוסלמי.

איראן

נימוקים רבים יותר להכללתה

1. אוכלוסייה מוסלמית (מוסלמים שיעים).
2. יש שטחי מדבר "צל גשם" במרכז המדינה.
3. מעורבות בסכסוך הערבי-ישראלי כולל מימון של ארגוני טרור (חיזבאללה, חמאס, הג'יהאד האסלאמי).
4. בצפון המדינה עברה "דרך המשי" ההיסטורית.

נימוקים לאי הכללתה

1. אינה מדינה ערבית, לאום לא ערבי, השפה הרשמית היא פרסית ולא ערבית, לא חברה ב"ליגה הערבית".
2. רחוקה מ"לב" המזהה "ומ"לב" הגשר בין שלוש היבשות.

הגורמים הגיאוגרפים שמעניקים לאזור חשיבות בין לאומית .

1. גשר בין יבשות-

א. "גשר יבשתי" - בתחומי האזור נמצאות דרכים יבשתיות היסטוריות שבהם עברו שווכרים צבאות והתפתחו הרים. לדוגמה דרך המשי שעברה מאירופה דרך איסטנבול דרך לטהרן לסין, דרך הים שחיברה בין הנהרות פרת והחידקל למצרים לעמק הנילוס ועברה דרך בגדד - דמשק - יפו - אשקלון - עזה וקהיר.

ב. "גשר ימי" - באזור נמצאים מספר **מעברי מים** מלאכותיים וטבעיים מהחשובים בעולם: **תעלת סואץ** מחברת בין הים התיכון לים סוף ולכן מחברת את המפרץ הפרסי עם הנפט המיוצא לאירופה. מ-1967 ועד-1980 התעלה איתה סגורה בעקבות מלחמות בין ישראל למצריים, מצב שגרם להעלאת מחיר הנפט. **באב אל מנדב**, - מיצר בין חצי האי ערב ואפיקה, דרכו עובר נפט רב מהמפרץ הפרסי לעבר הים התיכון ואירופה. **מיצרי הורמוז** - מיצר בין אסיה (אירן) לבין חצי האי ערב, דרכו עובר נפט בכמויות עצומות לכל העולם: אירופה, אסיה ומזרח ארצות הברית.

מיצרי טירן - מיצר המחבר בין חצי האי סיני לחצי האי ערב, דרכו עובר כל המסחר ממפרץ אילת, בישראל (בעיקר מכוניות מהמפרץ הרחוק) וגם נפט. חשיבות בטחונית גדולה במיוחד.

מיצרי הבוספורוס ודרנדנלים מעברי מים טבעיים אלו מחברים בין הים השחור ים מרמרה, הים האגאי לכן לכל המדינות בדרום מזרח אירופה חשוב שהיה להם מוצא לים דרך הים השחור.

"גשר האווירי" קיצור מסלול הטיסה בין אירופה למזרח הרחוק ואל אפריקה חוסך כסף וזמן לכן ממומלץ לנסוע בתיבים ישרים וניתן לחנות בנמלי תופעה ראשיים באזור כמו קהיר.

2. אזור עשיר בנפט -

* כ-65% מכלל הנפט העתידי נמצאה במזרח התיכון ובעיקר סביב המפרץ הפרסי.

* האזור מספק את עיקר הנפט למדינות המפותחות.

* שלישי מכלל ייצור הנפט באזור מקורו באזור לכן למדינות המערב (ארצות הברית קנדה אירופה יפן אוסטרליה ניו זילנד) רוצות להבטיח זרימה חופשית וזולה של נפט מהמזרח התיכון ועושות כל מאמץ למנוע מלחמות סכסוכים ופעולות טרור.

בעקבות מלחמת יום הכיפורים 1973 הפסיק ארגון אופק את הספקת הנפט במדינות שתמכו בישראל, ובנוסף העלו וכך פגעו בכלכלת כל העולם.

הנפט מעניק למדינות כוח פוליטי ומנוצל כ"נשק פוליטי".

3. הסכסוך ערבי-ישראלי-

המלחמות בין ישראל למדינות ערב פגעו בעולם ובכלכלתו בגלל עליית מחירי הנפט (משברי האנרגיה) ובשל סגירת תעלת סואץ לכן מדינות אירופה וארצות הברית מנסות לעזור ליצור שקט באזור כדי להקטין את המתיחות ואת הסיכוי לפעולות של טרור נחתמו הסכמי שלום בין ישראל למצרים וירדן, וכן גם עם הפלסטינאים-הסכם אוסלו, אשר קרס.

4. מרכז דתי-

בתחומי האזור נמצאים אתרים קדושים לשלוש הדתות בנוסף המקומות הקדושים הם גם מוקדי תיירות של עולי רגל. פעילות ארגוני טרור פוגעת קשה בתיירות וברגשות הדתיים של כלל הדתות בעולם.

2. סכסוכים ושיתופי פעולה במדינות המזרח התיכון

מלחמת האזרחים בסוריה

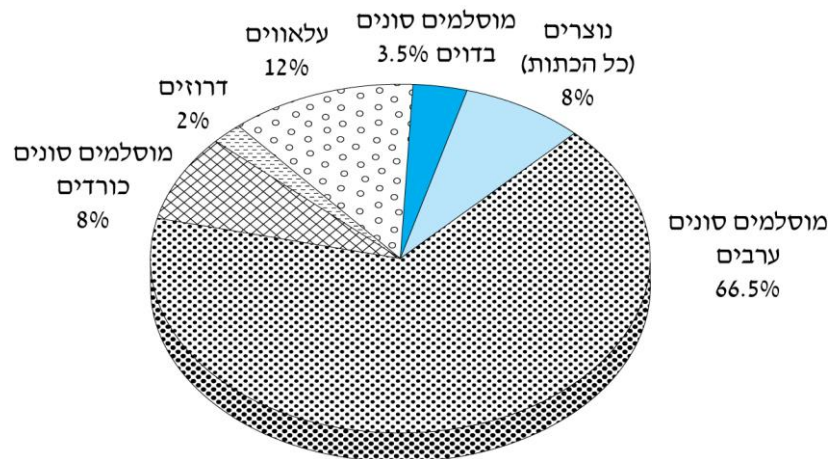
בסוריה, ישנה אוכלוסייה מאד מגוונת. הקבוצות האתניות השונות התרכזו באיזורים גיאוגרפיים שונים. העלאוויים-התרכזו בהרי אנסריה. - הדרוזים - בהר הדרוזים. - הכורדים - בצפון-מזרח המדינה. - הבדווים - במדבר ובשוליו. - האוכלוסייה האחרת – נוצרים מכתות שונות, יהודים, ארמנים, סונים, ודרוזים - התפלגו סביב הערים הגדולות השונות ותרמו לעיצוב אופי שונה לערים השונות (דמשק, חלב, חומס וחמה ולטקיה).

מלחמת האזרחים בסוריה גרמה למותם של מעל 500,000 בני אדם במשך כחמש שנים. יש עדויות על הפעלת נשק כימי כנגד המורדים בשלטונו של בשאר אל - אסד.

בסוריה השלטון הוא עלאווי (פלג שפרש מהאיסלם השיעי) בעוד רוב העם הוא מוסלמי סוני. **סוריה מדממת...והעולם שותק.**

לתוך ה"ריק" הפוליטי (שטח ללא שלטון מרכזי מסודר וחזק, כמו בעיראק היום), נכנס ארגון/ המדינה האסלאמית "דאע"ש.

התפלגות אוכלוסיית סוריה לעדות-דתות

4. הסכסוך הערבי-פלסטיני-ישראלי (הנושא יורחב במסגרת גבולות ישראל)

סכסוך זה הוא המשכו של סכסוך מתמשך בין שני חלקי אוכלוסייה היושבים בארץ ישראל, בין יהודים לבין ערבים, שהיה קיים עוד מלפני הקמת המדינה. והוא כולל גם את המאבק בין יהודי ארץ ישראל לבין ערביי ארץ ישראל במהלך שלהי התקופה העות'מאנית בארץ ישראל ותקופת המנדט הבריטי.

בגלל הפעילות של הצרפתים החליטו הבריטים על הקמת בית יהודי לעם היהודי בארץ ישראל וכך נולדה "הצהרת בלפור". הגבול שקבעו הבריטים בין היהודים בארץ ישראל לירדנים עובר בקו המים - נהר הירדן, על מנת לייצור שיתוף פעולה בין המדינות.

הסכסוך הערבי-ישראלי - בחלוקת הגבולות במזרח התיכון בין הצרפתים לבריטים הערבים זעמו על פיצול למדינות ערביות רבות, ובמיוחד הקמת מדינת ישראל, שהחלה בחלוקת פלסטין מעבר הירדן, והסתיימה בגבולות החלטת החלוקה של האו"ם ב-1947, בה הוחלט על הקמת מדינה יהודית, לצד הערבית.

ההתנגדות להחלטת האו"ם הביאה לסדרה של מלחמות בין ישראל לשכנותיה 1948-1974. במהלך המלחמות ב-1948, 1967 נוצרה בעיית פליטים פלשתינים במדינות ערב, ביהודה ושומרון, ורצועת עזה. הפלשתינים, התגבשו בהדרגה לעם עם שאיפות לאומיות, שפועל בדרך של טרור כדי להשיג את מטרותיו.

מה הם גורמי הסכסוך?

1. כעס הערבים על עצם הפיצול למדינות ערביות רבות ובמיוחד הקמת מדינה ישראל ליהודים-החלטת האו"ם על החלוקה ב-1947.
 2. ההתנגדות להחלטת האו"ם הביאה למלחמות רבות, ובמהלך המלחמה נוצרה בעיית פליטים פלשתינים במדינות ערב יהודה ושומרון ורצועת עזה הפלשתינים התגבשו בהדרגה לעם עם שאיפות לאומיות, שפועל בדרך של טרור כדי להשיג את מטרותם.
- הסכמי שלום באזור.
- ישראל למצריים, ישראל לירדן שנהם בתיווך אמריקאי הסכמי השלום הללו נותנים לאזור יציבות למרות שעדיים קיימים סכסוכים נוספים.

הסכם עקרוני בין ישראל לפלסטינים הסכם "אוסלו" שנעשה בתיווך של מדינות המערב.
הסכם אוסלו החזיק מעמד כמה שנים וברובו נכשל.
המשך היחסים בין ישראל לפלסטינים התקיים באותם נקודות שבהם כבר הוסכם.

שיתופי פעולה:

1. שיתופי פעולה מדיניים.

הסכם השלום נחתם בין ישראל למצרים בשנת 1979
בין ישראל לירדן בשנת 1994 - בתיווך ארה"ב,
והסכמים בין ישראל לבין הפלשתינאים שיצרו את "הסכמי אוסלו" (שטח A,B,C) בתיווך של מדינות המערב.
הסוגיות עיקריות, העומדות כיום במוקד המחלוקת בין הצדדים הם - גבולות הקבע, מעמד הפליטים הפלסטינים, השליטה בירושלים, חלוקת משאבי המים בין הצדדים, ההתנחלויות הישראליות ביהודה ושומרון והסדרי הביטחון בין הצדדים.
הסכסוך הערבי הישראלי תרם להגברת הפעילות של ארגוני טרור בעולם כולו.

הסכם שלום ישראל מצריים

בין מצרים וישראל שורר "שלום קר". עדות לכך היא העובדה שמצרים אינה מעבירה אנשים וסחורות דרך אילת אלא בדרך עקיפה.
אך למרות זאת ישנן מספר יתרונות:

- חופש השיט בתעלת סואץ מסייע לקשרי הספנות של ישראל עם המזרח הרחוק.
- התיירות הישראלית בחצי האי סיני (בעיקבות הטירור פחתה מאוד בשנים האחרונות).
- הנפט המצרי הזורם לישראל.
- ישראל אינה צריכה להחזיק כוחות צבאיים בגבול המצרי.
- שיתוף פעולה מודיעיני הדוק כדי לפעול כנגד הטירור בחצי האי סיני- כנגד דאע"ש, וכנגד חמאס ברצועת עזה.

הסכם שלום ישראל ירדן

הסכם השלום בין ירדן לישראל הביא במובנים מסוימים להתפתחותה של ירדן:

- תיירות ישראלית בירדן.
- תעשיות ישראליות כגון טקסטיל, עברו לירדן דבר שצמצם את האבטלה בירדן.
- ישראל מסייעת לירדן בנושאי מים (אספקה, מדיניות חיסכון והקמת מפעלי מים).
- ירדן מעבירה סחורות דרך נמל חיפה.
- ישנו צמצום כוחות בגבול בין המדינות.

3. הנפט – קיללת הברכה (עמ' 188-222)

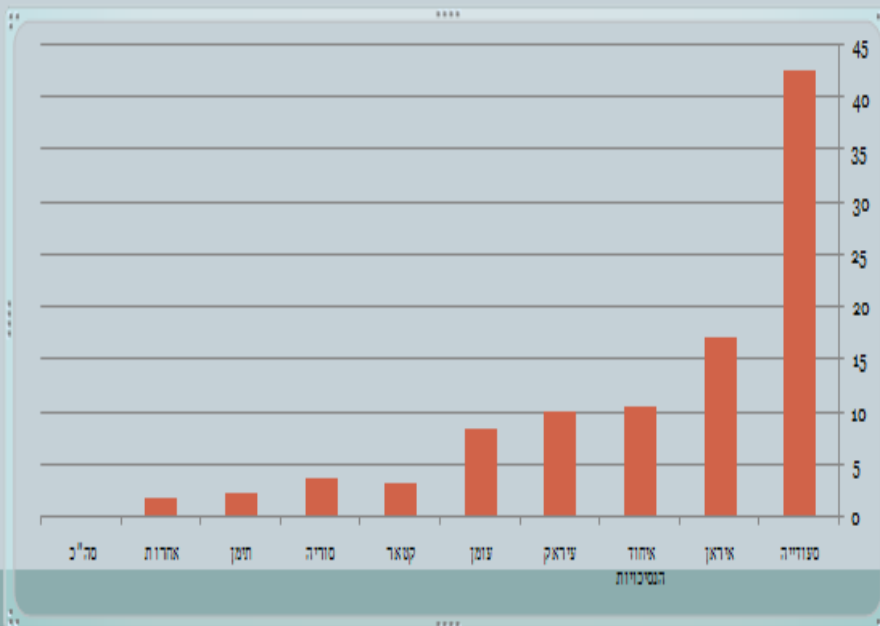
האזור	לעיתיד- אחוזי העתודות המוכחות, מכלל עתודות העולם	בהווה- אחוזי התפוקה השנתית, מכלל התפוקה העולמית	בהווה- אחוזי הצריכה השנתית, מכלל הצריכה העולמית	בהווה- אחוזי הזיקוק השנתי, מכלל הזיקוק העולמי
אמריקה הצפונית	7.4	19.2	29.6	23.9
אמריקה הדרומית	8.3	9.5	6.3	8.0
מערב אירופה	1.9	9.4	22.1	21.1
המזרח התיכון	65.2	30.1	5.8	7.3
אפריקה	6.7	10.8	3.3	3.7
אסיה המזרחית ואוקראינה	4.1	10.5	27.0	22.8
הגוש המזרחי לשעבר	6.4	10.5	5.9	13.2

חשיבות הנפט המזרח התיכוני

- הפקת נפט במזרח התיכון לעומת כל העולם היא 40% מהפקת הנפט העולמית מקורה במזרח התיכון.
- כ-90% מכלל הפקת הנפט המזרח התיכון נמצא במדינות מסביב למפרץ הפרסי: איראן, עיראק, כווית, ערב הסעודית, קטר.
- קרוב ל-62% מכלל עתודות הנפט הכלל עולמיות נמצאות במזרח התיכון עם נצרך גם את עתודות הנפט של מדינות צפון אפריקה רובן בידיים ערביות, נקבל 72% מכלל עתודות הנפט.

תפוקת הנפט בארצות המזרח התיכון (2005) (טבלה בספר עמ' 202)

המדינה	תפוקת הנפט השנתית (מליון טונות)	תפוקת הנפט השנתית באחוזים מכלל מדינות המזרח
סעודיה	505.9	42.6
איראן	202.6	17.0
איחוד הנסיכויות	125.8	10.6
כווית	119.8	10.1
עיראק	99.7	8.4
עומן	38.9	3.2
קטאר	44.9	3.7
סוריה	26.7	2.2
תימן	20.3	1.7
אחרות	2.2	0.1
סה"כ	1186.6	100

סעודיה מובילה בצורה

ניכרת בכמות הנפט שהיא מפיקה

ביחס ליצואניות הנפט המובילות

האחרות במזרח התיכון.

חמש יצואניות הנפט

הגדולות במזרח התיכון שוכנות

לחופי המפרץ הפרסי.

כ-89% מכלל הנפט המזרח

תיכוני מופק בהן.

האזורים בהם ממקומים

שדות הנפט באזור

שני האזורים המניבים ביותר הם:

1. מסביב לחופי המפרץ הפרסי.

2. רצועה מצפון עיראק לעבר אזור

הגבולות עם תורכיה וסוריה. קיימים

גם שדות נפט נוספים בלוב מצרים

בחצי האי י אבל הם יותר קטנים.

תהליך היוצרות הנפט

מהו נפט? הגדרה: נוזל שמנוני העשוי

מתרכבות של פחמן ומימן וחומרים מסיסים נוספים.

הנפט המופק האדמה הוא חומר כבד ומכונה ה"זהב שחור".

הנפט מאובד ומיוצר לשני צרכים: יצור אנרגיה בתחנות כוח ע"י שריפתו ובאמצעי תחבורה כמו בנזין וסולר המכונות ומשאיות.

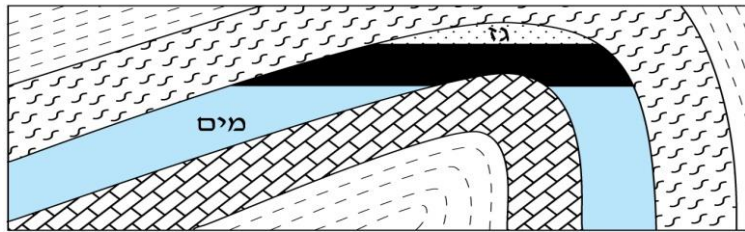
חומר גלם בתעשייה פתרו כימית ובם עושים מוצרים מגוונים סיבים סינטטיים לטקסטיל: פלסטיק גומי צמיגים וכו'.

תנאים להיווצרות הנפט

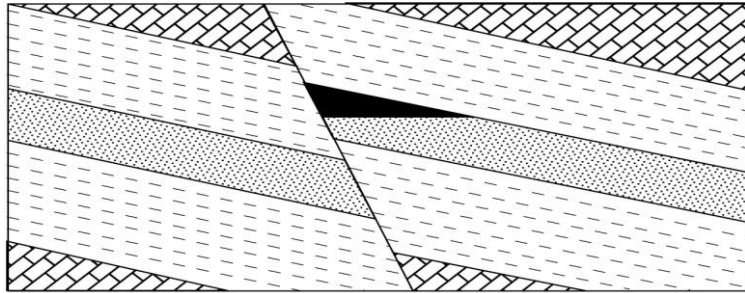
הנפט נוצר בתהליך ארוך הנמשך מיליוני שנים.

סוגים של מלכודות נפט וסוג הסלעים בהם (עמ' 190 בספר)

א. מלכודת בשכבת אבן חול נקבובית בשיא קמר (אנטיקלינה)

ב. העתקה - הנפט נאגר בשכבת אבן חול שעברה העתקה ונלכדה

ג. מלכודת נפט שנוצרה כתוצאה מחדירה של פקק מלח

מקורו בריקבונם של צמחים ימיים מיקרוסקופיים ובעלי חיים מיקרוסקופיים. על מנת שהנפט היוצר והתרכז בכמות שכדי להפיק לצרכים מסחריים נחוצים **4 תנאים הבאים**:

1. **ים חמים ורדוד** בקרבה לחופים ושם שוקע חומר אורגני רב (צמחים ובעלי חיים).
2. **סלע מאגר**: את החומר האורגני מכסה חול, מתחת למים שמקורו בסחף שמתחת לים. בהמשך הזמן אם החול שהופך לסלע יהיה נקבובי או שבור עם חלילים אז הנפט שיהפוך לנוזל יוכל להיאגר להיאסף בסלע.
3. **סלע חיפוי** - על מנת שהנפט לא התנדף דרושים סלעים שיחסו את סלעי המאגר בתערובת עם החומר האורגני. סלעי החיפוי הם אטומים.
4. **מלכודת נפט** - זהו מבנה טבעי תת קרקעי שחוסם את התנדפות הנפט מכל הצדדים. (ראה תרשימים של מלכודות נפט מצד שמאל) ואוגר את הנפט. המלכודות נוצרות משינוי במבנה הגיאולוגי של השכבות לאחר שהנפט כבר נוצר. **רוב המלכודות הם במבנים של קימוט או שבירה.** בתוך המלכודות ישנם סלעים אטומים שמונעים מהנפט לחלחל או להתנדף (גר צפוף, פצלים, חרסית, קרטון/צפחות, מלח), וסלעים נקבוביים או סדוקים בהם הנפט נאגר וכלוא (אבן חול, גיר שבור)

מהם התנאים הגיאולוגיים המיוחדים שיצרו את הנפט הרב במזרח התיכון.

1. ים עתיק שהיה באזור ורובו נעלם - ים התטיס הציף את כל האזור שהיום חלקו יבשתי וחלקו ימי של המזרח התיכון.
2. סלע מאגר נקבוביים כמו אבן חול שוניות אלמוגים או סלעים שבורים או סדוקים - מצויים בשפע באזור ואוגרים את הנפט.
3. סלע חיפוי - מצויים סלעים מסוג חוואר או קירטון (סלעים אטומים המחילים את המינרל חרסית).
4. מלכודת נפט - במזרח התיכון התרחשו תהליכים גיאולוגיים מאוחרים יותר להיווצרות הנפט קימוט, שבירה וכו'. רק במקומות שמלכודת הנפט נשארה שלמה ולכדה את הנפט מכל צדדיו רק אז הנפט התרכז בכמות גדולה והישמר

נפט במדינת ישראל

מתחת לקרקעית מתחת למי הים התיכון מול חופי חיפה ואשקלון מצויים שדות גז טבעי עשירים "תמר", "ליוויתן" (מעל נוזל הנפט במלכודת מצוי גז שטוב לבעירה). בשטח היבשתי, השבר הסורי אפריקאי גרם לשבירת חלק ממלכודות הנפט ו"לבריחתו".

דרכי הובלת הנפט

יש להוביל את הנפט מאזורי ההפקה ליעדיו בצינורות, ובמיכליות. (מפת יעדים וכמויות נפט מהמזרח התיכון בספר עמ' 203)

הובלה ביבשה בצינורות:

1. מארצות המפרץ הפרסי בצינורות לעבר נמלי הים התיכון (חיפה, צור, צידון, איסכנדרון) משם הנפט מובל אל אירופה בעזרת מיכליות שעוברות בים התיכון.
2. מהמפרץ הפרסי בצינורות דרך כל חצי האי ערב, במדינת סעודיה, משם במיכליות אל ים סוף תעלת סואץ לים התיכון וכו'.

הובלה בים במיכליות

הנפט מיוצא במיכליות מהמפרץ הפרסי עובר דרך מייצרי הורמוז ומשם מתפצל לשני כיוונים: למזרח ליפן ולמערב לכיוון אירופה ואסיה. המיכליות עוברות בים סוף, תעלת סואץ וליים התיכון, או מקיפות את כל אפריקה.

שיקולים בהובלת הנפט

ברור שניתן להוביל בים רק במיכליות וביבשה רק בצינורות.

הדרך הזולה והקצרה בהובלה היא בצינורות, בקו ישר.

אולם, מלחמות ומעשי טרור שיבשו את הדרך הקצרה והזולה ונתיבי הנפט השתנו (בספר, מפת שדות הנפט עמ' 192). **דוגמאות:**

- הקמת מדינת ישראל ומלחמת 1948 מלחמת השחרור נתקן את הקשר בין ישראל לשכנותיה וחייבו את המדינות משווקות הנפט לעקוף את מדינת ישראל לייצא את הנפט בצינור דרך לבנון, במקום הצינור מכירכך שבצפון עיראק אל חיפה בתקופת המנדט הבריטי.
- מלחמות האזרחים בלבנון פגעו שוב בייצוא הנפט ונבנה צינור נוסף לנמלים בצפון סוריה.
- מלחמת המפרץ הפריעו לייצא הנפט מהמפרץ הפרסי ולכן נבנו צינורות לים סוף, לנמל יבוע.
- בשנים 1967 עד 1980 תעלת סואץ הייתה סגורה בעקבות מלחמת ששת הימים (כיבוש סיני ע"י ישראל לא אפשרו למצרים לתקן ולנקות את התעלה ואחר לתפעל אותה) עד הסכם השלום בשנת 1979, ונבנו מכיליות נפט ענקיות שהקיפו את אפריקה בדרכן לאירופה.

מחירי הנפט

המחירים מושפעים מההיצע והביקוש, שמשתנים במשך התקופות:

היצע – כמות הנפט המיוצרת ע"י יצרניות הנפט בעולם. עד לאחרונה, נקבע מחיר הנפט הרישמי בעולם ע"י **ארגון "אופק"** - ארגון

של יצרניות הנפט בעולם. הארגון קובע מכסות נפט לייצוא לכל מדינה.

רוב החברות בארגון הן מדינות ערביות או מוסלמיות אשר הפעילו בעבר את הארגון גם לצרכים פוליטיים. בשנים 4-1973, התרחש

"משבר האנרגיה" - תקופה של עלייה גדולה מחירי הנפט, משבר יזוף על ידי יצואניות הנפט בארגון אופ"ק על מנת למקסם את

הרווחים וללחוץ על מדינות המערב להפעיל מדיניות נגד ישראל בעולם.

מאז, כל תקופה בה עלה מחיר הנפט מכונה "משבר נפט" או "משבר אנרגיה".

לדוגמא, בזמן מלחמות המפרץ נפגעה יכולת ייצוא של הנפט מהמפרץ הפרסי ומחירו עלה באופן זמני.

בשנת 2015 החלה ארצות הברית להפיק כמויות עצומות של נפט, הפכה מיבואנית ליצאנית, וגרמה ל"נפילת" מחירי הנפט מכ – 100\$

לחבית נפט לכ- 40\$ לחבית. לירידה במחיר הנפט השפעה שלילית על מדינות הנפט במזרח התיכון, כמו סעודיה, כוויט... אשר כל

כלכלתן נשענת על ייצוא הנפט.

ביקוש – כמות הנפט הנדרשת בעולם עולה כל הזמן, במקביל לעלייה בצריכת הנפט ופיתוח אנרגיה חליפית.

השפעות הנפט

הנפט השפיע על המדינות המייצרות את הנפט, על המדינות השכנות למפיקות ועל כלכלת העולם.

א. השפעות הפקת הנפט על מדינות המפרץ הפרסי

הרווחים העצומים כתוצאה מייצוא הנפט אפשרו למדינות הנפט לעבור תהליך פיתוח עצום בהיקפו בזמן מאוד קצר. מושג- "פטרו דולרים" כינוי לרווחים שמקורם במכירת הנפט.

1. פיתוח תשתיות פיזיות: בנייה של נמלי ים, נמלי אוויר, כבישים, ערים תשתיות של מים חשמל ביוב.
2. הקמה של מערכת שירותים חברתיים בחינם באוכלוסיה: בריאות חינוך דת פנאי.
3. בנייה של ענפי כלכלה מגוונים כדי לתת פרנסה לאזרחים המקומיים וכדי לפתח את הכלכלה לימים שייגמר הנפט.
4. הגירה עצומה של עובדים זרים: משכילים מומחים ממדינות המערב, משכילים ואנשי מקצוע דוברי ערבית מהמזרח התיכון, "עובדים שחורים" לעבודות כפיים בבניית התשתיות השונות או בענפי הנפט.
5. עלייה עצומה ברמת החיים אשר מאפשרת קניות במחירים עצומים של מוצרי צריכה וגם השקעות עצומות של בנייה הכלה העולם.
6. ירידה במחיר הנפט בשנתיים האחרונות, מביא לשלבר כלכלי במדינות הנפט ושינוי לרעת התושבים בכלכלה ובשירותים החברתיים של השלטונות לתושבים שנהנו מהטבות רבות.

ב. השפעות הפקת הנפט על כלל אזור מזרח התיכון (מדינות שלא עשירות בנפט)

1. סיוע למדינות ערביות עניות לדוגמה (שקום ערים לאורך תעלת סואץ במצרים לאחר הסכם השלום) אבל גם סיוע לארגוני טרור פלסטינאים ואסלאמיים.
2. העסקת עובדים מקור הכנסה למדינות יש הקלה על האבטלה ושמירה על רמת חיים סבירה באזור.
3. המדינות השכנות לאזוריי הנפט מקבלות תמלוגים של מעבר נפט בים וביבשה.
4. ייצור מוצרי חקלאות ותעשייה לשוק הצריכה במפרץ הפרסי.

ג. השפעת הפקת הנפט על העולם

1. השפעה על מחירי הנפט בעולם באמצעות ארגון אופק.
2. השפעה על החלטות פוליטיות של מדינות וארגונים בהתאם לרצון מדינות הנפט.
3. רכישת נדל"ן והשקעה בבורסות במערב.
4. המפרץ הפרסי הוא מוקד מתיחות בינלאומי קבוע לכן מרוכזים בו כוחות זרים ובעיקר האמריקאים.

גבולות ארץ ישראל

הסכסוך הישראלי- פלסטיני, גבולות ישראל, בקובץ נפרד.